NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2026-6]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

10.00.00-FILOLOGIYA
journal.namdu.uz
PHILOLOGICAL

UMMONDAN QATRALAR

Yusufxonov Husniddinxon Alamxon o'g'li
Namangan davlat universiteti 1-kurs magistranti
Email: husniddinxonemroh@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada Sharq adabiy merosining nodir namunasi bo'lgan "Ming bir kecha" asaridagi muayyan syujetning keyingi davr badiiy adabiyotiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy-tahliliy asosda o'rganiladi. Xususan, mazkur syujetning turli davr va madaniy muhitda qayta talqin etilishi Jaloliddin Rumiyning "Masnaviy" asari, Paulo Koeloning" Alkimyogar" hamda "Ixlos yoxud Beshinchi tog'" asarlari misolida qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada syujet transformatsiyasi, obrazlar tizimining evolyutsiyasi va g'oyaviy-badiiy qatlamlarning o'zgarishi adabiyotshunoslikning zamonaviy yondashuvlari asosida yoritiladi. Shuningdek, ushbu asarlarda aks etgan taqdir, ilohiy iroda, insonning ichki kamoloti va haqiqat izlash motivlarining umumiy hamda farqli jihatlari ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Xalq og'zaki ijodi, syujet, xazina, Ming bir kecha, Alkimyogar, Misr, ehrom, sayohat, Bog'dod.*

КАПЛИ ИЗ ОКЕАНА

Аннотация. *В данной статье на научно-аналитической основе исследуется влияние определенного сюжета произведения «Тысяча и одна ночь», редкого образца литературного наследия Востока, на литературу позднего периода. В частности, сравнительно анализируется переосмысление этого сюжета в разных периодах и культурных средах на примерах «Маснави» Джалалуддина Руми, «Алхимика» и «Ихлоса, или Пятой горы» Паулу Коэльо. В статье рассматривается трансформация сюжета, эволюция системы образов и изменение идеологических и художественных слоев на основе современных подходов к литературной критике. Также выявляются общие и различные аспекты мотивов судьбы, божественной воли, внутреннего совершенства человека и поиска истины, отраженных в этих произведениях.*

Ключевые слова: *фольклор, сюжет, сокровища, «Тысяча и одна ночь», алхимик, Египет, пирамиды, путешествия, Багдад.*

DROPS FROM THE OCEAN

Abstract. *This article studies the influence of a certain plot in the work "One Thousand and One Nights", a rare example of the literary heritage of the East, on the literary literature of the later period on a scientific-analytical basis. In particular, the reinterpretation of this plot in different periods and cultural environments is analyzed comparatively using the examples of Jalaluddin Rumi's "Masnavi", Paulo Coelho's "The Alchemist" and "Ikhlos or the Fifth Mountain". The article covers the transformation of the plot, the evolution of the image system, and the change of ideological and artistic layers based on modern approaches to literary criticism. It also reveals the common and different aspects of the motives of fate, divine will, human inner perfection, and the search for truth reflected in these works.*

Keywords: *Folklore, plot, treasure, One Thousand and One Nights, Alchemist, Egypt, pyramids, travel, Baghdad*

KIRISH. Xalq og'zaki ijodi millatning ko'p asrlik tajribasi, donishmandligi va qadriyatlarini o'zida mujassam etgan bebaho merosdir. Uni chuqur o'rganish orqali yosh avlod o'z xalqining tarixi, urf-odatlari, an'analari va dunyoqarashi bilan yaqindan tanishadi. Masalan, ertaklar orqali yaxshilik va yomonlikni farqlashni, maqollar orqali hayotiy hikmatlarni, dostonlar orqali esa vatanparvarlik va jasorat tuyg'ularini anglaydi. Xalqning boy tarixiy merosi, milliy qadriyatlari, jumladan, xalq og'zaki ijodi namunalarini chuqur o'rganish va targ'ib qilish yosh avlodni milliy ruhda tarbiyalashning muhim omilidir.1 Shuningdek, xalq og'zaki ijodini targ'ib qilish, ya'ni uni keng ommaga yetkazish, darslarda, tadbirlarda, ommaviy axborot vositalarida qo'llash yoshlarning milliy o'zligini anglashiga yordam beradi. Bu esa ularni o'z milliy qadriyatlariga sodiq, ma'naviy barkamol insonlar qilib tarbiyalaydi.

1 Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti, 2021. – B. 286.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot usullar. Albatta, birorta ham badiiy asarga syujeti yoki qahramonlari asos bo‘lmagan xalq og‘zaki ijodi namunasini topish mushkul. Chunki xalq og‘zaki ijodi asrlar davomida xalqning hayot tajribasi, dunyoqarashi, orzu-intilishlari va ijtimoiy munosabatlarini o‘zida mujassam etib, keyingi avlod ijodkorlari uchun boy manba vazifasini bajarib kelgan. Har qanday yozma adabiyot ildizi aynan shu bebaho merosga borib taqaladi. Adiblar o‘z asarlarini yaratishda xalq og‘zaki ijodidan ilhom olib, undagi syujetlar, obrazlar va badiiy vositalarni yangicha talqin etadilar. Natijada qadimiy rivoyat yoki ertak zamonaviy ruh bilan boyitilib, yangi asar sifatida qayta tug‘iladi. Bu jarayon esa adabiyotning uzviyligini, ya’ni o‘tmish bilan bugun o‘rtasidagi mustahkam bog‘liqlikni ta’minlaydi. Shu boisdan ham xalq og‘zaki ijodi nafaqat o‘tmish yodgorligi, balki bugungi va kelajak adabiyotining ham mustahkam poydevori hisoblanadi. Shunday poydevorlardan biri azrab tilida yetib kelgan "Ming bir kecha" ertaklari to‘plamidagi suyujetlar ham ko‘plab asarlarga xamirturush vazifasini o‘tagan. Xususan, insoniyat qalbini ilohiy muhabbat nuri bilan yoritgan buyuk mutafakkir, ruhiyat olamining beqiyos sayyohi hazrat Jaloliddin Rumiy asarlarida ham tanish syujetlarni ko‘ramiz. Hazrat Rumiyning "Masnaviy" asari jahon ma’naviy merosining eng ulug‘ durdonalaridan biridir. Bu asar inson qalbini poklash, ruhni yuksaltirish va ilohiy haqiqatni anglash yo‘lida bebaho manbaa hisoblanadi.

"Masnaviy"ning oltinchi jildida shunday syujet mavjud: bir inson bir necha marta bir xil mazmundagi tush ko‘radi. Tushida birov unga Misr o‘lkasida falon uyida xazina ko‘milgan, deb takrorlaydi. U kishi oxiri Misrga boradi va tushida aytilgan manzilda xazinani qidirishga kirishadi. Kechasi uni mirshablar tutib oladi. Bu kishini o‘g‘ri deb kaltaklashadi. Bu inson og‘riq zarbidan o‘g‘ri emasligini, bog‘dodlik musofir ekanini, tushida Misrda xazinani ko‘rganini aytadi. Shu payt mirshab o‘zi unga: "Sen nodon, go‘l ekansan. Men ham necha marta tush kordim. Tushimda Bog‘dodda (Mirshab aytayotgan manzil ayni bu musofirning manzili edi) xazina borligini ko‘rdim. Lekin tush bu dedim, bas bormadim", – deydi. Shunga o‘xshash syujet xalq ijodi bo‘lmish "Ming bir kecha" (arab tilida alif layla va layla) asarining 4-jildida ham mavjud2. Asardagi voqealar mazmuni quyidagicha: Bog‘dodda bir boy kishi bo‘lgan, biroq boyligi sovurilib ketgan va qashshoq holga kelib qolgan. Kunlardan bir kun uxlab yotganida tush ko‘radi. Tushida bir kishi unga: "Sening rizqing Misrda, o‘sha yerga bor", – deya chorlaydi Shundan keyin u kishi Misrga qarab yo‘l oladi. Misrga kelib bir masjidda tunaydi. Shu masjid yonida bir hovli bo‘lgan ekan. Bir guruh o‘grilar masjidga kirib, undan haligi hovliga tushishadi. Og‘rilar harakatidan uy egalari uyg‘onib qolishibdi. Ular dod-faryod ko‘tarishadi. Voliy odamlari bilan yordamga yetib kelgunicha o‘g‘rilar qochib ketadi. Voliy esa masjidda uxlab yotgan haligi bog‘dodlik kishini ko‘radi-da, o‘g‘ri deb o‘ylab qamchi bilan savalaydi. O‘lar ahvolga kelib qolganidan keyin olib borib qamab qo‘yadi. Qamoqda uch kun yotganidan keyin voliy uni chaqirtirib, so‘roq qilishga kirishadi: "Qaysi shahardansan? ", "Bog‘doddanman", – dedi u. Voliy yana: "Nima sababdan Misrga kelding? " – deb so‘ragan ekan, bog‘dodlik kishi javob beribdi: "Tushimda bir kishini ko‘rdim. U: "Sening rizqing Misrda, o‘sha yerga bor", – deb aytdi. "Misrga kelib bilsam, u rizq sening kaltaging ekan", – deydi. Buni eshitgan voliy shu qadar qattiq kuladiki, hatto aql tishlarigacha ko‘rinib ketadi. Keyin aytadi: "Ey ahmoq, men ham bir odamni uch marotaba tush ko‘rdim, u har safar menga: Bog‘dodga bor, falon mahallaning falon yerida bir hovli bor. Hovlining o‘rtasidagi hovuzning (bu hovuz bog‘dodlik kishining ayni uyidagi hovuz edi) tagida juda ko‘p miqdorda xazina bor, o‘sha yerga borib ularni ol", – desa ham borganim yo‘q. Sen esa bir tushga ishonib, shu yerlarga kelib yuribsan. Axir bu bir bosinqirash xolosku", – deya kuladi. Bu syujet 351-kechasida aytilgan rivoyat tarkibida kelgan. "Ming bir kecha" asari qo‘yozmasi XVII-XIX asrglarga oid esa-da, asardagi rivoyatlar qadimdan og‘izdan og‘izga ko‘chib yurgan. Ushbu asarning asosi hind-eron ertaklaridan iborat "Hazor afsona" to‘plamidir. "Ming bir kecha" to‘plami VIII asrda fors tilidan arab tiliga tarjima qilinadi. Bundan kelib chiqadiki, Rumiy hazratlari (XIII asrda ijod qilgan) masnaviylaridagi shunga oxshash syujet ham xalq og‘zaki ijodidan ma’lum miqdorda "oziqlangan".

Mazkur syujet asosida butun bir asar, braziliyalik mashhur adib Paulo Koeloning "Alkimyogar" asari yaratildi. Ushbu syujet o‘xshashligi haqida Z.Isomiddinov o‘zining "Bir qatraning favvorasi" maqolasida atroflicha fikr yuritgan.3 Asar muallifi Paulo Koelo XX asrning 80-yillarining ikkinchi yarmida bir necha mamlakatlarga, xususan, Ispaniyaga sayohat qiladi. Paulo Koelo asarlarini o‘qish davomida yozuvching "Ixlos yoxud Beshinchi tog‘" asarida ham ushbu voqeani tilga olinganiga guvoh bo‘lamiz. Paulo Koeloning ushbu asari qayg‘u, yo‘qotishlar, umidsizliklar, shu bilan birga umr deb atalmish yo‘lda uzoq davom etadigan mashaqqat bilan erishiladigan, qiyinchilik bilan qo‘lga kiritiladigan hayotning ma’no mazmuni, inson o‘zini o‘zi topish hodisasidir. Ushbu asarda qisqacha shu syujetga to‘xtalib o‘tilgan: Ilyos ichki ishlarni ko‘rishga kirishdi. Birinchi ish Misr ehromlari yaqinida ko‘mib qo‘yilgan xazinalarni orzu qilib yurgan cho‘pon yigit to‘risida edi. Yigit Misrga jo‘nab ketmog‘i uchun unga pul kerak bo‘ldi. Ilyos hech qachon Misrda bo‘lmagan edi. Lekin uni juda olisda ekanini bilardi. Shuning uchun cho‘pon yigit borib kelishga kifoya qiladigan pulni topishi qiyin

2" ЗАМОНАВИЙ УЗБЕК АДАБИЁТИ РИВОЖИДА УСМОН НОСИР ИЖОДИИ МЕРОСИНИНГ УРНИ ВА АХАМИЯТИ МАВЗУИДАГИ ХАЛКАРОИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН",- Tomchi dengizdan darak, maqola Namangan-2022.-B.322

3 Zuhriddin Isomiddinov. Bir qatraning favvorasi. Maqola. Ziyouz.com 2009

bo‘lsa kerak, dedi. Biroq u qo‘ylarini sotishga qaror qilsa-yu, orzusining vojib bo‘lmog‘i uchun haqini to‘lashga rozi bo‘lsa, u, albatta izlayotgan narsasini topadi.4

Etibor bersak, syujetlar deyarli bir xil: cho‘pon, qo‘ylar, Misr, xazina. Xronologik jihatdan olib qarasak, dastlab ushbu syujet xalq ogzaki ijodi "Ming bir kecha"da uchragan (VIII asr). Bundan so‘ng esa hazrat Rumiyning "Masnaviy"sida uchragan. Keyinchalik, XX asrda braziliyalik yozuvchi Yevropa va Arab mamlakatlariga sayohat qilgan.5 Buning natijasida "Alkimyogar" asarini yozadi (1988). Bu asari to‘liq shaklda shu syujet ustiga quriladi. Ushbu asar orzu, taqdir, insonning o‘zligini anglash va ichki ruhiy kamolot yo‘lidagi izlanishlarni teran aks ettiruvchi badiiy-falsafiy asardir. Unda ispaniyalik cho‘pon yigit Santyagoning o‘z “shaxsiy afsonasi”, ya’ni hayotdagi haqiqiy maqsadini topish yo‘lida bosib o‘tgan murakkab, biroq mazmunli ruhiy va jismoniy safarlari yoritiladi. Qahramon sayohati davomida turli insonlar bilan uchrashadi, sinovlarga duch keladi va har bir tajriba orqali o‘zligini yanada chuqurroq anglab boradi. “Alkimyogar” tashqi tomondan sodda syujetga ega bo‘lsa-da, uning bag‘rida nihoyatda chuqur ma’naviy va falsafiy g‘oyalar mujassam. Asar tasavvufiy qarashlar bilan boyitilgan bo‘lib, unda inson qalbida yashirin orzular, ularni ro‘yobga chiqarishga yetaklovchi ishoralar hamda bu yo‘ldagi sinov va saboqlar muhim o‘rin tutadi. Har bir inson o‘z qalbining ovozini tinglash orqali o‘z yo‘lini topishi mumkinligi g‘oyasi markaziy o‘ringa chiqadi. Keyinchalik esa ushbu syujet tilga olib o‘tilgan "Ixlos yoxud Beshinchi tog‘" asari yozilgan (1996).

Xulosa. Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, xalq og‘zaki ijodi barcha badiiy asarlarning ildizi, boshlanish nuqtasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. U nafaqat yozma adabiyot uchun boy g‘oya va syujetlar manbai, balki inson ruhiyati, orzu-intilishlari va hayotiy tajribasini aks ettiruvchi bebaho xazina hamdir. Xalq og‘zaki ijodida mujassam bo‘lgan hikmatlar, obrazlar va timsollar zamonaviy adabiyotda ham o‘z aksini topib, asarlarning mazmunan boy va ta’sirchan bo‘lishiga xizmat qiladi. Shuningdek, u yozuvchi va shoirlar uchun ilhom manbai bo‘lib, milliy ruhni, qadriyatlarni va an’analarni asarlariga singdirishda muhim rol o‘ynaydi. Xalq og‘zaki ijodini chuqur o‘rganish orqali adabiyotning ildizlarini anglash, badiiy tafakkurni kengaytirish mumkin. Shu sababli, uni asrab-avaylash, targ‘ib qilish va yosh avlodga yetkazish har bir jamiyatning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xalq og‘zaki ijodi namunalarini maktab yoshidagi bolalar uchun yaratiladigan adabiyotlar tarkibiga ularning yoshiga, tafakkur darajasiga va qiziqishlariga mos holda saralab kiritish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Ayniqsa, qisqa, mazmunli va tarbiyaviy ahamiyatga ega hikoyatlar, ertaklar hamda rivoyatlar bolalarning dunyoqarashini kengaytirib, ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday asarlar o‘quvchilarda ezgulik, halollik, mehnatsevarlik kabi ijobiy fazilatlarni shakllantirish imkoniyatini yanada kengaytiradi. Ayniqsa, ular insonning o‘zini anglashiga, hayotiy orzu-niyatlarini to‘g‘ri belgilashiga hamda ularga erishish yo‘lida duch kelinadigan mehnat va mashaqqatlarni chuqurroq tushunib borishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arab xalq ertaklari. Ming bir kecha. 4-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008. – 256 b.

2. Isomiddinov Z. Bir qatraning favvorasi (maqola) // “Zamonaviy o‘zbek adabiyoti rivojida Usmon Nosir ijodiy merosining o‘rni va ahamiyati” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. – Namangan, 2022. – B. 322.

3. Maylono Rumiy. Masnaviyi ma’naviy. 6-bob.

4. Normatova Sh. Jahon adabiyoti. – Toshkent, 2008. – 96 b.

5. Paulo Koelo. Alkimyogar (Ahmad Otaboy tarjimasi). – 63 b.

6. Paulo Koelo. Ixlos yoxud Beshinchi tog‘. – Toshkent: Factor Books, 2022. – 224 b.

4 Paulo Koelo. Ixlos yoxud Beshinchi tog‘. – Toshkent. "Factor books" nashriyoti, 2022. – B. 96

5 Normatova Sh. Jahon adabiyoti. – Toshkent, 2008. – B-78